

Kādas nozares mantojuma un nācijas identitātes sardzē: latviešu jūrlietu vēstures izpēte un saglabāšana trimdā

Protecting of National Identity and Heritage of a Certain Economical Sector: Research and Maintenance on Latvian Maritime History in Exile

---

Dāvis Beitlers, *Mg. hist.*

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorants

Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja vēsturnieks

Palasta iela 4, Rīga, LV-1050

E-pasts: davis.beitlers@tvnet.lv

Rakstā sniegts neliels ieskats svarīgākajos vienas konkrētas Latvijas tautsaimniecības un kultūras vēstures jomas – jūrniecības – izpētes aspektos latviešu trimdā Rietumos pēc Otrā pasaules kara, iezīmējot arī to, kā ar šīs izpētes un ar to saistīto pasākumu palīdzību noteikta trimdas sabiedrības grupa tiecās sniegt specifisku artavu nacionālās pašapziņas uzturēšanā trimdas sabiedrībā kopumā.

Atslēgvārdi: latviešu trimda, kuģniecība, sabiedriskās organizācijas, historiogrāfija, nacionālā pašapziņa.

The article provides a brief insight into the most important aspects of research in a distinctive field of Latvian economic and cultural history – maritime history, studied by Latvian exiles in the West after the Second World War. The text also highlights how, through this research and related measures, a certain group of exiled societies tended to contribute specifically to the preservation of national self-confidence in the exile society as a whole.

Keywords: Latvian exile, shipping, public organizations, historiography, national self-confidence.

Latviešu draudžu, mākslinieciskās pašdarbības kopu un citu organizāciju darbība, iesaistīšanās mītnes valstu sabiedriski politiskajā dzīvē, atgādinot par Latvijas valstiskuma smago likteni Otrā pasaules kara un pēckara gados, Latvijas un latviešu pagātnes vēsturiski zīmīgāko pagātnes lappušu izgaismošana gan pašu latviešu, gan mītnes zemju pamatiedzīvotāju vidū tiklab ar akadēmiskas izpētes, kā arī publicistikas palīdzību – tādas, šķiet, ir redzamākās ierosmes un darbošanās veidi, kas vērsti uz latviešu nacionālās apziņas vai pašapziņas saglabāšanu un izkopšanu trimdā. Tomēr šo ierosmju un

darbošanās veidu ēnā nereti palicis tāds trimdinieku devums latviskās identitātes vārdā, kas, būdams ar vispār nacionālu nozīmi, pirmām kārtām bijis saistīts ar noteiktām trimdinieku grupām, kuras definē nevis dzīves telpas ģeogrāfiskais novietojums vai gluži ideoloģiski raksturlielumi, bet, piemēram, profesionālās darbības lauks vai šaura interešu sfēra, kas ar kultūras nozari saistās vien netieši, pastarpināti, ja saistās vispār.

Viens no šādiem gadījumiem ir latviešu trimdas jūrnieceības darbinieku centieni uzturēt svešumā latvisko garu un apziņas telpu, kopjot un daudzīnot tieši savas profesionālās nozares garīgo (intelektuālo) un idejisko mantojumu, un te talkā nāca arī citu jomu speciālisti – jūrnieceības¹ jomas entuziasti. Šos centienus rosināja un sekmeja vairāki motīvi un apsvērumi.

No vienas puses, trimdas jūrlietu² pārstāvju centienos kopt savas nozares nemateriālo mantojumu redzami pūliņi, pirmkārt, radīt un saglabāt Latvijas jūrnieceības vēstures naratīvu jeb stāstu kā tādu, viņuprāt, vienīgā pareizā pagātnes traktējuma gaismā (iepretim padomju Latvijā pastāvošajam uzskatam; šeit, protams, velkamas paralēles ar trimdas historiogrāfiju un vēstures publicistiku kopumā), otrkārt – netieši³ pierādīt, ka vēl vairākus desmitus gadu pēc Latvijas Republikas aneksijas un Latvijas jūrnieceības nozares saskaldīšanas divās – padomju un “brīvās pasaules” – nošķirtās daļās latviešu jūrnieceība turpinās ne tikai okupētajā Latvijā vien un ka tikai Rietumvalstīs šis turpinājums uzskatāms par nacionālās jūrnieceības nozares atvasi.⁴ Šim argumentam rodams dzelzains pamatojums, jo padomju Latvijā atjaunoto jūrnieceības nozari grūti nosaukt par nacionālu: visas nozares struktūras, protams, izskaužot privāto kuģniecību darbību, bija padotas vissavienības resoriem, un latviešu jūrnieceikus, apšaubot viņu politisko lojalitāti, tāljūras braucienos teju pilnībā aizstāja

iebraucēji no plašās padomju Dzimtenes. Toties Rietumos arī pēc Otrā pasaules kara vēl aizvien darbojās latviešu rēderejas,⁵ gandrīz visas pasaules ūdeņos kuģoja latviešu jūrnieceiki – pat ja daudzkārt zem svešu valstu karogiem⁶ – un, galu galā, bija iespējams ideoloģiski brīvi pētīt vai vismaz apzināt Latvijas jūrnieceības vēstures liecības. Un, tā kā svešumā izklidinātie latviešu jūrnieceiki un kuģipašnieki pirmām kārtām tomēr bija mītnes valstu tautsaimniecības daļa un Latvijas jūrlietu vēstures entuzias-tu trimdā bija ārkārtīgi maz, tad šis nacionālās jūrnieceības turpinājums bija ārkārtīgi trausla parādība, kas tādēļ vēl jo vairāk likās sargājama un uzturama vismaz vienotas idejas veidolā, apliecinot, ka latviešu jūrlietu darbinieki un struktūras patiesi veido zināmu veselumu, uzturot kopīgu pašapziņu (par kaut kādu kopīgu tautsaimniecisko devumu trimdas saimei latviešu gadījumā – atšķirībā no igauņiem – runāt gandrīz nav iespējams galvenokārt profesionālās kooperācijas problēmu dēļ).⁷

No otras puses, visa šī rosme bija mēģinājums ikviena “brīvās pasaules” latvieša acīs apliecināt šādas caurcaurēm pragmatiskas tautsaimniecības nozares ideoloģisko nozīmi visplašākajā nacionālajā kontekstā un caur jūrlietu lauka kopšanu uzturēt arī kopējās latviskās pašapziņas druvu. Latvijas un latviešu jūrnieceībai, pateicoties tās augstajiem sasniegumiem un savulaik populārajiem saukļiem par Latviju – jūras lielvalsti, jau kopš Krišjāņa Valdemāra laikiem piemītusi nacionālo pašapziņu uzturoša un kāpinoša idejiskā slodze, kuru varēja izmantot arī trimdā. Turklāt, pateicoties Latvijas sūtņa Vašingtonā Alfrēda Bilmaņa (1887–1948) un netiešā veidā arī populārā vēsturnieka profesora Edgara Andersona darbībai (1920–1989), daļa Rietumos nonākušās latviskās jūrnieceības iemantoja Latvijas valstiskuma iespējamās atjaunotnes tautsaimnieciskā stūrakmens – vismaz viena no stūrakmeņiem – slavu. A. Bilmanis

un viņa domubiedri trimdā ASV un Lielbritānijas ūdeņos pēc 1940. gada palikušos Latvijas Republikas pilsoņu kuģus uzskatīja par bāzi neatkarīgās Latvijas jūrniecības nozares atdzimšanai – jūrniecība bija viena no svarīgākajām valsts tautsaimniecības jomām –, *de facto* atjaunojot neatkarīgo Latviju.⁸ Savukārt E. Andersons šos pašus kuģus līdzās Rietumu bankās noguldītajam Latvijas zeltam min⁹ kā raksturīgu un spilgtu piemēru tiklab Rietumos nonākušās Latvijas tautsaimniecības daļas nozīmībai, kā padomju varas pārstāvju centieniem iegūt ārpus viņu jurisdikcijas esošās Latvijas un tās pavalstnieku materiālās vērtības, kuras, nomaļus atstājot latviešu intereses, vienlaikus centās naski izmantot vai pat izsūknēt arī pašu Rietumvalstu varas galotnes.

Tiesa gan, minētie E. Andersona pieminējumi ir tikai epizode – kaut arī spilgta – uz kopējā fona, bet A. Bilmaņa centieni un to atbalsis publiskajā telpā caurauž tikai noteiktu trimdas perioda nogriezni. Pirmajos trimdas gados, šķiet, retais atklāti šaubījās par Rietumos esošās latviešu jūrniecības daļas potenciālo nozīmi Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas gadījumā – tā domāja ne vien A. Bilmanis un viņa tuvākie domubiedri, bet arī citi Latvijas diplomātiskie pārstāvji,¹⁰ jūrniecības sabiedriskie darbinieki¹¹ un aktīvi kuģojošie jūrnieki;¹² to sludināja publicisti trimdas mediju telpā.¹³ Tomēr, laikam ritot, šīs cerības, kā labi zinām, pakāpeniski noplaka un to vietā stājās agrāk, iespējams, otršķirīgā vēlme uzturēt starpkaru Latvijas jūrniecības paliekas trimdā kā apziņas un zināmu pašapziņas telpu, uzsverot katra latviešu cilmes jūrnieka, kuģīpašnieka un Latvijas kuģa saikni ar Latviju un latviskajām idejām. Šajā brīdī, ko varam ievērot jau 50. gadu vidū, par atslēgas jēdzienu kļuva Latvijas jūrniecības slavenā pagātne – ne vairs nākotne saiknē ar ilgām atjaunot zudušo tēvzemi. Vēlāk, aukstajam karam norietot, trimdas jūrnieki līdzēja

veidot tiltu starp jūrniecības jomām pirmajā un otrajā Latvijas Republikas valstiskās neatkarības posmā.¹⁴

Latvijas jūrniecības vēstures faktu un liecību saglabāšana un izpēte, kā arī jūrnieku piemiņas saglabāšana, reizēm sabiedriskajā telpā izceļot arī atsevišķu aktīvu latviešu jūrnieku devumu¹⁵ un lielākoties samērā īsi apskatot ar latviešu jūrniecību Rietumos saistītās aktualitātes,¹⁶ kļuva par latviešu jūrniecības pārstāvju un jomas interesentu sabiedriskās darbības galveno virzienu trimdā, viņu artavu trimdas kopienas nacionālās pašapziņas sardzē. Tas bija tiešs starpkaru laika Latvijas tradīciju turpinājums, kas šādā tematiskajā izvērsumā, kā jau ieskicēts, varēja atraisīties tikai trimdā, ne padomju okupētajā Latvijā, kur ideoloģiskie žņaugi, protams, traucēja kā pētīt, tā oficiāli pieminēt gan starpkaru posma kuģniecību kopumā, gan daudzu izcilu jūrniecības personību likteņus un devumu.

Individuālā jūrlietu vēstures pētniecība un daudzinašana

Jau 50.–60. gados trimdā parādījās plašākā publiskajā telpā pamanāma interese par Latvijas jūrniecības vēstures izpēti, un tai trimdā pievērsās gan paši jūrnieki,¹⁷ gan profesionāli vēsturnieki un citu humanitāro zinātņu pārstāvji. Izsmēļošus reģistrus¹⁸ par Kurzemes un Vidzemes piekrastē ūdenī nolaistajiem buriniekiem sastādījis tāljūras kapteinis Voldemārs Štāls (1908–1995; Lielbritānija), par jūrlietu vēsturi interesējies tāljūras kapteinis Alvars Mastiņš (1905–1992; Lielbritānija) un citi.¹⁹ Savu dzimtu vēsturi pētīja un grāmatās publicēja jūrnieku Zēbergu un Dambekalnu dzimtas pārstāvji – kuģīpašnieka Kārļa Zēberga mazdēls jurists Manfrēds Zihmanis (1911–2005; Kanāda) un tāljūras kapteiņa Friča Dambekalna dēls tautsaimnieks Paulis

Dambekalns (1917–2006; ASV); viņu veikumā ierakstās trimdā vienīgās gluži vai monogrāfiskās pētījumu publikācijas²⁰ par latviešu jūrniecību, kuras iznāca tiklab latviešu, kā svešās mēlēs un popularizēja latviešu jūrniecības mantojumu arī ārpus tautiešu vidus – tās atzinīgi novērtēja arī pati trimdas jūrnieku sabiedrība, netieši, tomēr nepārprotami uzteicot abu autoru – īpaši M. Zihmaņa – nopelnus latviskās pašapziņas stiprināšanā: viņi bija atgādinājuši par to, kā 19. gadsimta latviešu kuģīpašnieki Plūdoņa atraitnes dēla centībā kļuvuši turīgi, parādot latviešiem raksturīgo atjautību, mērķtiecību, spītu un uzņēmību.²¹ Savukārt tautas traģēdiju, Latviju un tās mantu saplosot totalitāro lielvaru ugunīm, visspilgtāk apcerējis jurists un tiesību vēsturnieks Kārlis Kļaviņš (1911–2002; Meksika): viņš savā pamatīgajā apcerē “Latvijas kuģu likteņi”²² rakstu krājumā “Archīvs” ar akadēmisku rūpību izstaigājis ceļus, pa kādiem pasaulē izklīduši Latvijas kuģi un to komandas, atgādinot par abās dzelzs priekš kara pusēs palikušajiem kuģiem un kuģiniekiem, par tiem dažiem uzņēmīgajiem latviešiem un Latvijas Republikas diplomātikajiem darbiniekiem (īpaši Latvijas sūtni Vašingtonā A. Bilmani), kas aizvien centās saglabāt kaut simbolisku – parasti arī politisku un ekonomisku – Latvijas kuģu saikni ar mūsu valstiskumu. Rietumvalstīs nonākušo Latvijas kuģu problēmas ieņēmušas redzamu vietu profesora E. Andersona interešu lokā līdztekus pazīstamajiem pētījumiem par Kurzemes hercogistes vēsturi:²³ tie vistiešāk skar arī kuģniecības vēsturi – gan Otrā pasaules kara nodarītos zaudējumus Latvijai, gan Latvijas Republikas vietu starptautiskās politikas diplomātikajā arēnā kara laikā un pēc kara. Šeit jāizceļ gan nepublicētā profesora apcere²⁴ par Latvijas kuģiem Rietumvalstu dienestā, gan rakstu virkne,²⁵ kas veltīta Lielbritānijas politiskajai attieksmei pret Latviju, kā arī galvenokārt ASV un Latvijas attiecībām

veltītās publikācijas;²⁶ tiesa, šajos rakstos spilgti izpaužas arī ASV dzīvojošā un šis valsts varas iestāžu pakļautībā savulaik strādājušā²⁷ vēsturnieka politiskās simpātijas un antipātijas, pat zināma angažētība, atstājot visai tendenciozu iespaidu (izteikti negatīva ir viņa attieksme pret Lielbritānijas politiku).

Ar latviešiem trimdā cieši sadarbojās arī vācbaltiešu kultūrvēsturnieks, Baltijas jūrniecības pagātnes pētnieks un aprakstnieks Heincs fon Basi (*Heinz von Bassi*, 1919–2003) Vācijā – viņa spalvai pieder ne viena vien publikācija²⁸ dažādos izdevumos vācu valodā, no kurām daļa veltīta arī citu cittautu pētnieku²⁹ dažbrīd apskatītajai Latvijas kara flotes vēsturei.

Tomēr par spīti šai rosmei līdz galam neīstenojās domas par visaptverošu un monumentālu Latvijas jūrniecības vēsturi, kas nodarbināja ne viena vien latviešu jūrniecības darbinieka prātu; šāda nodoma vadīti, kopā sanāca Latvijas jūrniecības vēstures arhīva dibinātāji (par to tuvāk nākamajās rindkopās), šis nodoms ieskanējās latviešu publicistu rakstos presē³⁰ un trimdas jūrniecības darbinieku savstarpējā sarakstē.

Pavisam konkrētas šāda apcerējuma saturiskās līnijas savās vēstulēs amatbrālim Jānim Birzem (1915–2002; Kanāda) 60. gadu nogalē skicējis latviešu vidējās paaudzes jūrnieks Voldemārs Plošis (1905–2000; ASV), atzīstot, ka vienu pilnīgi visaptverošu darbu par laiku no pašiem pirmsākumiem tomēr neesot iespējams uzrakstīt un ka tādēļ vajadzētu rūpīgāk apskatīt tikai noteiktu laikposmu. Kādā vēstulē J. Birzem V. Plošis pasvītro vajadzību detalizēti apcerēt dažus īpašus latviešu jūrniecības laikmetus, kuri, kā redzams, skar latviešu nacionālo jūrniecību un tālab ir arī ideoloģiski zīmīgi:

“Pamatīgāki būtu jāapskata tas sākums ar Kr. Valdemāru, tām pirmām jūrskolām, tad zēģelnieku [burinieku – D. B.] laikmetu

līdz 1919. gadam un pēc tam lielais uzplaukums līdz 1939. gadam. Tad kara laiks un [laikposms] pēc kara līdz mūsu dienām.”

Tāpat V. Plošis piemin arī Latvijas seno kuģniecību, īpaši izceļot Kurzemes hercogistes laikmetu un seno kuršu varonību, uzbrūkot Rīgai un jūrā sakaujot bīskapa kuģus, kā piesaukts “Indriķa hronikā”, tomēr, pēc V. Ploša domām, šie senie slavas mirkļi tomēr nebūtu jāiztirzā tik plaši kā, piemēram, burinieku un Latvijas neatkarības laikmets – kaut vai tā iemesla dēļ, ka, piemēram, par Kurzemes hercogisti jau padziļināti rakstījis E. Andersons, kurpretī jaunākie laikmeti palikuši otrajā plānā un tajos vēl daudz pētāmā. Tālāk seko pārdomas par materiāla izkārtošanas principiem un to, kādus aspektus izcelt, bet kādus apskatīt garāmejojot. V. Plošis šai problēmai pieskaras samērā konstruktīvi, bez lieka patosa un tendenciozitātes, norādot, ka materiāli šajā aprakstā organizējami un traktējami pirmām kārtām no saimnieciskā un kopējo tautsaimniecisko tendenču viedokļa, līdzīgi kā esot darīts Arnolda Aizsilnieka “Latvijas saimniecības vēsturē 1914–1945”; tiesa, vēstules autors tomēr atzīmē, ka tekstā, apskatot kopējās tautsaimnieciskās tendences, nedrīkstētu apiet noteiktu latviešu kuģinieku un kuģīpašnieku dzimtu³¹ nopelnus, līdztekus tirdzniecības flotes vēsturei starpkaru laikā pieminot arī valsts karafloti un tās vadoņus.³²

Jau pats V. Plošis atzina, ka apkopojošas latviešu jūrniecības vēstures sacere trimdā esot gandrīz utopisks uzdevums un ka daudz reālāk esot “*sastādīt tādu atmiņu grāmatu par tiešiem piedzīvojumiem un notikumiem kā mūsu patstāvības, tā kara laikā*”.³³ Šķiet, ka tam ir vismaz divi objektīvi iemesli, kurus V. Plošis gan tieši neatzīmē. Pirmkārt, izvērstu un vairāk vai mazāk analītisku pagātnes pētniecību, izmantojot plašu un uzticamu pirmavotu bāzi, trimdā, protams, apgrūtināja vai pat

darīja neiespējamu Latvijā palikušo vēstures avotu trūkums; otrkārt, trūka pašu pētītāju, kuriem noteikti bija jābūt tiklab gana profesionāliem kādā akadēmiskā (vēlams, humanitārā) zinātnē, kā gana neno-slogotiem laika ziņā un vienlaikus kaislīgi ieinteresētiem tieši jūrniecības vēsturē.³⁴ Akadēmiski izskoloto pulkā šādi reāli censoņi neatradās pat trimdas perioda vidus posmā, kad ne viens vien graduēts latviešu cilmes vēsturnieks un kultūrvēsturnieks (tāpat kā jūrnieki) savos karjeras ceļos jau bija tiktāl nostabilizējies vai pat tos, algotā amatā strādājot, pilnībā izbeidzis, ka vismaz teorētiski varēja sākt pievērsties arī tādai šaurai un īpatnai tēmai kā jūrniecības vēsture... Daži, kas uzdrīkstējās šo utopiju – domu par apkopojošu Latvijas jūrlietu vēsturi – vismaz daļēji īstenot, gan atradās, tomēr viņu sekmes nebija galvu reibinošas, jo acīmredzami trūka kādas no minētajām “ideālā pētnieka” pazīmēm. Noteiktā laikposmā vistuvāk šim mērķim tika tāljūras kapteinis Arvīds Kārklīšs (1912–1981; ASV) ar savu plašo apceri “Latvijas Republikas tirdzniecības flote 1918–1948”, kas galvenokārt tapusi 70. gados un tā arī palikusi manuskriptā;³⁵ dienasgaismu plašākā telpā ieraudzīja vien dažas A. Kārklīša publikācijas³⁶ trimdas periodikā.

Kolektīvā jūrlietu vēstures pētniecība un daudzinašana: biedrība “Latvijas Jūrniecības vēstures arhīvs”

Pats apjomīgākais trimdinieku ieguldījums Latvijas jūrniecības vēstures izpētē ir sabiedriskās organizācijas “Latvijas Jūrniecības vēstures arhīvs” (LJVA) devums, kas arī saistīts ar panorāmiskas Latvijas jūrlietu vēstures iecerēm. LJVA 1966. gada 27. novembrī Kārdifā (Lielbritānija) dibināja seši latviešu tāljūras kapteiņi,³⁷ un atbilstoši statūtiem šī biedrība bija bezpeļņas organizācija, kuras

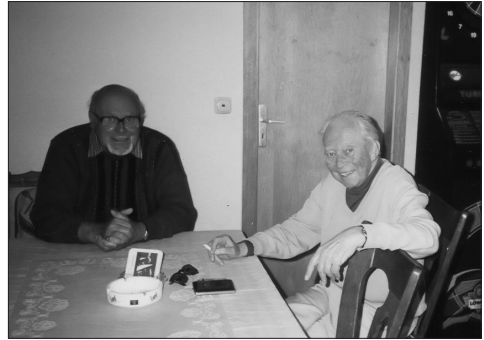
galvenais uzdevums bija, pulcējot "brīvajā pasaulē" esošos jūrnieceības vēstures entuziastus un sadarbojoties ar mītnes valstu jūrnieceības vēsturniekiem, izveidot Kārdifā īpašu Centrālo krātuvi³⁸ ar savāktajiem materiāliem,³⁹ uz kuru bāzes nākotnē būtu iespējams "radīt [apkopojošu] Latvijas jūrnieceības vēsturi, starplaikā aizpildot dažus sāpīgus robus".⁴⁰ LJVA dibinātāji ar ilggadējo un aizrautīgo organizācijas vadoni Arvaldu Kalniņu (1917–2006) priekšgalā sevi neapšaubāmi uzskatīja par starpkaru Latvijā aizsāktās jūrnieceības vēstures izpētes darba turpinātājiem,⁴¹ un galvenais impulss biedrības izveidei bija savulaik neauglīgi apspriestā ideja par Latvijas jūrnieceības muzeju,⁴² kas – gan bez tālāka turpinājuma – sabiedriskajā domā sāka ieviesties līdz ar 1934. gada janvārī žurnālā "Jūrniece" publicēto iecerētās Latvijas Jūrnieceības muzeja biedrības statūtu projektu.⁴³ Tiesa, LJVA statūtu 7. punkts lielā mērā un vismaz zināmā laika nogrieznī izslēdza šīs struktūras funkcionēšanu līdzīgi arhīvam vai muzejam mūsdienā izpratnē, kad ar šiem jēdzieniem saprotam mūžīgas glabātavas: minētais punkts noteica, ka organizācijas "biedri ir neapstrīdami savu materiālu īpašnieki un tiem ir tiesības tos atprasīt, ja tos nodevuši Centrālā Krātuve".⁴⁴

LJVA pulcēja gandrīz visus Rietumos mītošos latviešu un Latvijas jūrlietu vēstures pētniekus, ieskaitot profesoru E. Andersonu. Organizācijā līdz tās likvidēšanai 2006. gadā darbojušies 69 cilvēki, no kuriem gandrīz 40% bija trimdā praktizējošie jūrniecei (pārsvārā virsniecei), bet pārējie – latviešu jūrnieceības vēsturniecei gan trimdā, gan Latvijā (pēc 1989. gada), latviešu kuģīpašnieku pārstāvji, ārvalstu jūrnieceības vēstures pētniecei, rakstnieki (Gunars Janovskis), latviešu trimdas garīdznieki un citi interesenti no dažādām valstīm – Lielbritānijas (51%), ASV (13,5%), Vācijas (10,5%), Kanādas, Zviedrijas, Beļģijas un Latvijas.⁴⁵ Var piekrist savulaik presē

rakstītajam, ka organizācijas paspārnē bija izveidojies vesels zinātnisko līdzstrādnieku tīkls teju visās pasaules malās,⁴⁶ un organizācijas darbības sākumposmā tieši biedru izkļiedētība un tās sekmētās grūtības savstarpēji sazināties bija galvenais traucējošais faktors LJVA darbībā, kas ar laiku tika daļēji pārvarēts, piesaistot jaunus līdzstrādniekus un sadarbojoties ar starptautiskajām organizācijām.⁴⁷ LJVA iekšienē tās darbību koordinēja atbildīgie sekretāri Kanādā, Vācijas Federatīvajā Republikā, Skandināvijas valstīs, ASV, tā dēvētie sakaru padomnieki, kā arī administrācija – organizācijas prezidents un viceprezidents jeb ģenerālsekretārs (faktiski – galvenais darbiniecei). Pētnieceisko darbu savukārt pārraudzīja zinātniecei pētnieceiskais padomnieks,⁴⁸ un šo posteni ilgstoši ieņēma profesors E. Andersons, kura pārraudzībā gan tapa minētās LJVA biedru A. Kārklīņa un H. fon Basi publikācijas pasaules latviešu un vietējos mītnes valstu laikrakstos, gan tika atspoguļots organizācijas darbs 3. Baltijas studiju konferencē Stokholmā 1975. gada jūnijā.⁴⁹ Skicējot sabiedrisko ieguvumus no LJVA darbības, jāpiemin fakts, ka šīs organizācijas savāktie vēstures materiāli ne reizi vien lietoti noderēja arī trimdā mītošajiem latviešu kuģīpašniekiem un viņu mantiniekiem cīņā par to, lai Rietumu lielvalstu valdības, īpaši Lielbritānijas varasvīri, neaizmirstu latviešu īpašumtiesības un Otrā pasaules kara laikā pārņemtos Latvijas Republikas pavalstnieku kuģus atdotu to likumīgajiem īpašniekiem, vismaz izmaksājot pienācīgas kompensācijas par pārņemtajiem peldlīdzekļiem.

Tomēr par spīti šai rosībai un tam, ka pirmo desmit darbības gadu laikā ar lielu entuziasmu⁵⁰ bija izdevies apkopot ziņas par aptuveni 1000 kuģiem, simtiem dokumentu par Latvijas jūrskolām, ostām, jūrniecei, atmiņas, dokumentus un fotogrāfijas no latviešiem teju visā pasaulē,⁵¹ nav iespējams runāt par LJVA darbības

vainagojumu nedz apkopojošas Latvijas jūrniecības vēstures konceptuālā izstrādē, nedz arī Centrālās krātuves pilnīgā izveidē, ko neļāva īstenot organizācijas darbības apsākums Trešās atmodas gados, – pārāk daudz vēl bija veicams materiālu sistematizācijā un balto laukumu aizpildīšanā. Nelaime arī tā, ka gan informatīvi, gan arhivistiski un muzejiski⁵² šis visnotaļ cienījamais krājums veidojās ārkārtīgi neviendabīgs: līdzās fotogrāfiju oriģināliem, rokrakstiem un dokumentiem tajā kārtojās mūsdienās samērā viegli pieejamu laikrakstu izgriezumi un dažādas kvalitātes kopijas – tādas, kas gūtas gan no unikāliem oriģinālmateriāliem un tādēļ var dot pētniekam vērtīgas ziņas (iespējams pat, ka oriģināls vairs nav saglabājies), gan no plaši tiražētiem izdevumiem. Blakus nogūlusies unikāla oriģinālfotogrāfija un kserokopija neciešamā kvalitātē – teju vai nav iespējams nojaust, kur nu vēl sazīmēt attēlā redzamo objektu (uzlūkojot šādu kopiju, mēdz rasties pārdomas par to, cik pārdomāts bijis šī vākuma veidotāju darbs). Tomēr, lai gan atšķirīgo autentiskuma pakāpju un kvalitātes dēļ nevar sacīt, ka viss savāktais būtu kultūrvēsturiski augstvērtīgs un neaizstājams, jau pats fakts, ka tas viss ticis savākts vienkopus, ir atzīstams panākums, gluži tāpat kā biedrības pamatideja. Augstu vērtējama ir arī tolaik, arhīva veidošanas brīdī, vēl dzīvo vecākās paaudzes jūrnieku liecību fiksācija,⁵³ kas citādi droši vien nebūtu notikusi, pat ja šķiet, ka vēl lielāku vērti šīs organizācijas darbības virziens – laikabiedru liecību ievākšana – būtu iemantojis tad, ja lielāka vērība būtu pievērsta aktuālajām norisēm – latviskās jūrniecības procesu dokumentācijai pašā trimdā – pēckara Rietumu pasaulē, kaut vai apzinot iespējami vairāk tādu latviskas cilmes jūrniecības darbinieku, kas jau piederēja drīzāk jaunajām trimdnieku paaudzēm un ar Latvijas tirdzniecības flotes likteni vairs nebija saistīti.

1. att. Latvijas jūrniecības vēstures arhīva ģenerāļsekretārs Arvalds Kalniņš (pa kreisi) un vācbaltu jūrniecības vēsturnieks Heincs fon Basi Šlēsvīgā, Vācijā 1998. gadā. Foto no Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājuma.

Fig. 1. General Secretary of the Latvian Maritime History Archives Arvalds Kalniņš (on the left) and Baltic German maritime historian Heinz von Bassi in Schleswig, Germany in 1998. Photo from collection of Museum of the History of Riga and Navigation.

2. att. Latvijas jūrniecības vēstures arhīva ģenerāļsekretārs Arvalds Kalniņš savā mājās kabinetā Kārdifā 2002. gadā. Foto no Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājuma.

Fig. 2. General Secretary of the Latvian Maritime History Archives Arvalds Kalniņš at the office in his home, Cardiff, in 2002. Photo from collection of Museum of the History of Riga and Navigation.

LJVA, kaut gan allaž itin kā nīcis trimdas lielo norišu arēnas nomalē, pelnījis zīmīgu vietu ne vien Latvijas jūrlietu vēstures mantojuma saglabāšanas un izpētes vēsturē, bet arī visas trimdas kultūras zvaigznājā – līdzās, piemēram, Latviešu mūzikas krātuvei Austrālijā tā bija viena no nedaudzajām latviešu trimdas organizācijām, kas uzkrāja un arhivēja tematiski noteiktu Latvijas un latviešu kultūras mantojuma daļu, kamēr daudzo trimdas latviešu centru un centrālo struktūru bibliotēkās un arhīvos pamatā saplūda plaša spektra kultūras norišu un kopējās trimdas dzīves laikmeta dokumenti. Tāpat LJVA, pēc tautsaimnieka A. Aizsilnieka iedalījuma, neapšaubāmi uzskatāms par tā saucamo specializēto organizāciju, kas trimdā pulcēja aizrautīgus savas jomas vai tēmas entuziasus, atstājot tematiski šauru, bet konkrētu un paliekamu intelektuālo devumu trimdas un visas nācijas kontekstā. Tādu organizāciju trimdas milzīgajā biedrību un apvienību svītā bija absolūts mazākums iepretim tā dēvētajām universālajām biedrībām, kuru uzmanības centrā bieži bija latviešu saviesīgā dzīve un kuru darbība bieži rādījās daudzaptveroša, taču vienlaikus arī pārlieku vispārīga un sekla.⁵⁴

Jūrlietu vēstures daudzīnāšana ārpus nozares profesionāļu un pētnieku loka

Latviešu jūrniecības vēstures izgaismošanā un saglabāšanā, kā arī visas trimdā aizrautās latviešu nācijas daļas pašapziņas sekmēšanā ar jūrlietu vēstures spožāko piemēru palīdzību piedalījās ne tikai paši jūrniecības darbinieki un daži akadēmisko jomu pētnieki vai literāti, kas cieši sadarbojās ar jūrlietu darboņiem, bet arī entuziasti no pārējām latviešu trimdas aprindām un sabiedriskajām organizācijām. Viņi jūrlietu vēstures izpētei ļāva ieaukt tautiešu

sabiedriskajā dzīvē, galvenokārt uzturot latviešu jūrnieku piemiņu – dažbrīd visai plaši un vērienīgi.

Tā, piemēram, 1986. gadā, jau trimdas perioda nogalē, plaši pasaules latviešu sabiedrībā izskanēja ziņas par 15 latviešu jūrnieku piemiņas saglabāšanas pasākumiem, kurus Lielbritānijā iniciēja latviešu trimdas jaunatnes sabiedriskās organizācijas; šie jūrnieki bija gājuši bojā Latvijas tvaikoņa “Helena Faulbaums” katastrofā 1936. gadā Skotijā, un 11⁵⁵ no tiem bija apbedīti turpat Kilčatanas (*Kilchattan*) kapšētā Luinga (*Luing*) salā. 1983. gada maijā salu apmeklēja Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības (ELJA) jauniešu grupa, bet rudenī – ievērojamais grāmattirgotājs, skautu kustības vecskauts un viens no latviešu skautu vadītājiem Lielbritānijā,⁵⁶ Nikolajs Doičevs (1918–2005).⁵⁷ Par to, ka latviešu jūrnieku piemiņu kopj jaunā latviešu paaudze trimdā, īpaši gandarīts bija sirmais tālējūras kapteinis un LJVA ģenerāls sekretārs A. M. Kalniņš, vēstulē ELJA Anglijas nodaļas valdes priekšsēdim Rolandam Blezūram norādot, ka jaunažiem šādās aktivitātēs laiks “pārņemt stafeti”: “*Priecājos ļoti, ka jaunā audze šo braucienu velta [...] Latvijas jūrnieku piemiņai, no vecās tas gandrīz neiedomājami.*”⁵⁸ Abos apmeklējumos tika konstatēts, ka veco, 1938. gadā uzstādīto pieminekli bojāgājušajiem jūrniekiem smagi sabojājis jūras klimats: akmens apsūbējis, iekaltie jūrnieku vārdi kļuvuši nesalasāmi.⁵⁹ Un, lai to novērstu, 1985. gadā, kad tuvojās kuģa bojāejas piecdesmitā gadskārta, N. Doičevs uzsāka plašu ziedojumu vākšanas kampaņu pieminekļa atjaunošanai, kas kopumā izmaksāja 850 mārciņu.⁶⁰ Teju apbrīnojama ir aizrautība, ar kādu N. Doičevs nodevās šim uzdevumam: aicinājumi līdzdarboties – gan ar līdzekļiem, gan vēsturisko informāciju par kritušajiem jūrniekiem⁶¹ – tika adresēti vairākiem desmitiem latviešu sabiedrisko organizāciju un privātpersonu kā Lielbritānijā, tā citur “brīvajā

pasaulē”, un atsaucību izrādīja gan vairākas Daugavas Vanagu apvienības nodaļas, gan vietējās latviešu draudzes, gan Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā, gan citi labvēļi.⁶² Vienlaikus ar domu par pieminekļa atjaunošanu radās arī ideja svinīgi atzīmēt pusgadsimta bojāejas gadskārtu, un jau 1983. gadā šo domu, vēlāk vadību uzņēmoties N. Doičevam, uzsāka virzīt ELJA Anglijas nodaļa.⁶³ Sarīkojums ar garīgo aktu, kura norisi nodrošināja arī vietējā (salā esošā) skotu draudze un tā sauktā Salas komiteja,⁶⁴ notika 1986. gada 13. septembrī, piedaloties Lielbritānijas latviešu, skotu un angļu organizāciju pārstāvjiem, kā arī vairākiem luterāņu garīdzniekiem. Sarīkojums, saukts par Svētceļojumu, tika plaši atainots gan “brīvās pasaules” latviešu, gan britu presē, uzsverot notikuma lielo simbolisko lomu divu tautu – latviešu un britu – draudzības stiprināšanā.⁶⁵ Jāatzīmē, ka tradīcija rīkot šādus svētceļojumus uz Luinga salu turpinājās arī vēlāk: tā, piemēram, 1989. gada 3. jūnijā⁶⁶ un 13. septembrī⁶⁷ nu jau Trešās atmodas noskaņās kapsētā un vietējā baznīcā atkal norisa plaši svētbrīži, pieminot dzelmē aizrautos latviešu jūrniekus.

Latvijas un latviešu jūrniecības piemiņas sabiedriskajā uzturēšanā neapšaubāmi iekļaujas arī vēsturnieka E. Andersona iniciētā un organizētā Kurzemes hercogistes jūrniecības vēstures izpēte un atcere, kas izpaudās ne tikai publikācijās, bet arī sarīkojumu organizēšanā – tika rīkotas, piemēram, starptautiskas zinātniskas konferences, veltītas Kurzemes hercogistes jūrniecības un koloniju vēsturei, organizēti Tobāgo salas kolektīvi apmeklējumi.⁶⁸ Interesanti, ka izcilo vēsturnieku, kuru pazīstamam arī kā zinīgu jaunāko laiku un Latvijas Republikas politiski militārās vēstures speciālistu, pievērsties jauno laiku un Kurzemes hercogistes tematikai pamudinājusi attieksme pret jaunāko laiku Baltijas politisko vēsturi kā ideoloģiski pārlieku jūtīgu

un neērtu tematu, no kura labāk izvairīties, pievērsties senāku un līdz ar to politiski neitrālāku laikmetu izpētei Latvijas vēsturē, – tāda nostāja E. Andersona darbības sākumā 20. gadsimta 60. gados valdīja ASV.⁶⁹ Ja tā nebūtu bijis, vai E. Andersons būtu vairāk devis arī Latvijas jaunāko laiku jūrniecības vēstures izgaismošanā?

Trīmdas jūrlietu vēstures pētnieku veikums atjaunotajā Latvijas Republikā

Gluži jaunu nozīmi un skanējumu iepriekšminētajiem centieniem piešķīra trimdas posma norieta gadu procesi. Sabrūkot dzelzs priekškarām, trimdā uzturētā latviskā jūrniecības vēsturiskā atmiņa iekļāvās atjaunojamās Latvijas Republikas intelektuālajā un arī sabiedriski politiskajā dzīvē.

Vēstures izpētes un apzināšanas laukā Latvijas pētnieku sadarbība ar Rietumu pētniekiem sākās vēl aukstā kara laikā. Jau 80. gadu vidū Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja (RVKM) Latvijas kuģniecības vēstures nodaļas (LKVN) darbinieki sāka sadarboties ar H. fon Basi ideoloģiski samērā neitrāla Latvijas jūrniecības vēstures perioda – 19. gadsimta – kuģu un jūrnieku likteņu apzināšanā, muzejniekiem precizējot ziņas un papildinot muzeja krājumu,⁷⁰ bet Trešās atmodas gados aizsākās arī sadarbība ar citiem pētniekiem un sabiedriskajiem darbiniekiem – LJVA biedriem un amatpersonām, īpaši ar tās ģenerālsekretāru A. Kalniņu. No 1989. līdz 1996. gadam organizācijas biedru pulkā tika uzņemti pieci Latvijas pētnieki: Arvis Pope (1933–2007) (Latvijas Kultūras fonda (LKF) Jūrniecības vēstures kopas (JVK) vadītājs), Jānis Hartmanis (jūrniecības vēstures pētnieks), Erna Zubova (jūrniecības vēstures pētniece), Ilze Bernsone (RVKM LKVN vadītāja) un Inta Kārklīņa (RVKM LKVN darbiniece).⁷¹ A. Popes pārstāvētā LKF JVK, kas darbību

pārtrauca 1994. gadā, šajā laikā līdztekus RVKM LKVN kļuva par otro institūciju Latvijā, kas nodrošināja trimdas jūrnieceības pētnieku saikni ar Latviju: A. Pope aicināja latviešu jūrniecekus trimdā iesaistīties pētnieceības darbā Latvijā,⁷² ziņoja viņiem par jau paveikto un vēl iecerēto jūrnieceības vēstures izpētē,⁷³ 1991. gada aprīlī un maijā apmeklēja tautiešus svešumā ASV, apgaismojot interesentus par LKF un JVK darbību.⁷⁴ Vizīti (ne vienu vien) nepalika parādā arī trimdinieki: gan LJVA biedri (Arvalds un Rūta Kalniņi, LJVA biedrs tālējūras kapteinis, rosmīgais sabiedriskais darbinieks Imants Balodis (1924–2001) Kanādā u. c.), gan citi trimdas jūrnieceības sabiedrības pārstāvji ne reizi vien viesojušies Rīgā, par galveno tikšanās vietu izraugoties RVKM LKVN telpas.⁷⁵

Sākotnēji trimdas un Latvijas pētnieku sadarbība notika, abām pusēm – LJVA un RVKM LKVN kopā ar JVK – sastrādājoties kā līdzīgam ar līdzīgu, taču jau pavisam drīz pēc Latvijas neatkarības pilnīgas atjaunošanas – 90. gadu vidū – A. Kalniņam kļuva skaidrs, ka, LJVA biedriem novecojot un pamazām aizejot mūžībā, arhīvam vairs nav gaidāms ilgš mūžs un ka vajadzētu apsvērt vākuma nodošanu kādai struktūrai Latvijā. *“Arhīva liktenis ir visā drīzumā jāizšķir, jo vairums biedru, arī vadība, ir saņieguši cienījamu vecuma pakāpi, kura gan nenozīmē cienījamu darba spēju pakāpi,”*⁷⁶ ar skumju ironiju 1993. gadā I. Bernsonei rakstīja A. Kalniņš. Jau 1991. gada 20. novembrī no Kārdifas uz Latviju ar Latvijas kuģniecības motorkuģi “Inženieris Kreilis”⁷⁷ tika izsūtītas 13 uzskaitītas materiālu kopas ar vairākiem tūkstošiem materiālu, par kuru formālo glabātāju tika nozīmēta LKF JVK ar A. Popi kā atbildīgo glabātāju;⁷⁸ viņš savukārt drīz nodeva materiālus faktiskā glabāšanā RVKM LKVN.⁷⁹ Tomēr vēl dažus turpmākos gadus šis krājums aizvien nebija pārgājis RVKM īpašumā, un sarakstē ar LKVN vadītāju I. Bernsoni A. Kalniņš

vēl dēvē muzeju par materiālu pagaidu mājvietu, ieceļot I. Bernsoni par tābrīža atbildīgo materiālu glabātāju, bet pieļaujot, ka teorētiski šos materiālus varētu glabāt arī citviet Latvijā – piemēram, Ainažos, Engurē vai kādā citā vietā, kas vēsturiski saistīta ar jūrnieceību.⁸⁰ Arhīva liktenis izšķīrās 1994. gadā, kad beidza pastāvēt LKF JVK, un vēl pēc nepilna gada, 1995. gada 20. jūnijā, tika parakstīts oficiāls pieņemšanas-nodošanas akts par materiālu nodošanu RVKM LKVN un to iekļaušanu nodaļas zinātniskajā arhīvā.⁸¹ 2006. gada oktobrī, aizejot mūžībā A. Kalniņam, LJVA kā organizācija Kārdifā oficiāli izbeidza savu darbību, un turpmāko gadu laikā ar A. Kalniņa atraitnes R. Kalniņas gādību uz Latviju atceļoja un līdz 2012. gadam RVKM LKVN krājumā un nodaļas arhīvā iegūla vēl vairāk nekā 300 vēstures liecību.⁸² Daļa 1991. gadā Latvijai nodotajā fondā neiekļauto materiālu no Kārdifas vēl LJVA darbības laikā sasniedza RVKM LKVN I. Bernsones un A. Kalniņa ilgstošas sarakstes gaitā, sākot ar 1989. gadu.⁸³

***

Kaut arī veikums Latvijas un latviešu jūrnieceības vēstures pētnieceībā un piemiņas saglabāšanā nekad nav ilgstoši gozējies trimdas sabiedrisko norišu un intelektuālā devuma priekšplānā, arī šīs ierosmes padara nozīmīgas vai vismaz simboliskas un emblemātiskas tiklab to idejiskie un ideoloģiskie izejas punkti, kā arī galveno virzītājpersonu apsveicamais entuziasms un augstas raudzes humanitāro zinātņu pārstāvju (vēstures profesora E. Andersona un jurista K. Kļaviņa) iesaistišanās šajā darbā.

20. gadsimta 90. gadu ieskaņā atdzimstot Latvijas Republikai, trimdā piekoptās Latvijas jūrlietu atmiņas kopšanas rezultāti, kā jau minēts, ieplūda un iekļāvās atjaunotās valsts jūrnieceības pagātnes

izgaismošanā, kā arī Latvijas vēstures un kultūrvēstures pētniecības aprītē kopumā. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā daļēji uz pakāpeniski saņemto LJVA un trimdas privātpersonu piedāvāto ziņu un materiālu bāzes jau 90. gadu vidū – 21. gadsimta sākumā tapa fundamentāls uzzīņu izdevums – enciklopēdija “Latvijas jūrniecības vēsture”⁸⁴ divos sējumos (īpaši

svarīgi trimdā gūtie materiāli bija pirmā sējuma izstrādē). Ievērojamais trimdas tālējūras kapteinis I. Balodis – arī Latvijas jūrniecības vēstures entuziasts – ar visām savām zināšanām un rietumniecisko pasaules uzskatu aktīvi iesaistījās Latvijas Republikas jūrniecības jomas atdzimšanā – gan intelektuālā, gan gluži praktiskā nozīmē.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Absolūtais vairākums Latvijas un latviešu jūrniecības vēstures pētniecisko ierosmju un rezultātu skar Latvijas un tās teritorijas tirdzniecības floti un tās darbiniekus dažādos laikos – proti, jūrniecību kā tautsaimniecības jomu. Kara flotes un jūrnieku vēsture zināmā mērā ir savrupa joma, kas, pētot Latvijas un latviešu jūrniecības vēsturi, allaž – ne tikai trimdā – skarta tikai nedaudz, garāmejojot.
- ² Jēdziens “jūrlietas” rakstā lietots kā vārda “jūrniecība” sinonīms.
- ³ Paši trimdinieki šo aspektu tādā veidā nekad nav atklāti formulējuši, tomēr tas jūtams zināmā kontekstā, analizējot plašu avotu klāstu.
- ⁴ Atcerēsimies, ka padomju Latvijā pēckara gados atjaunoto jūrniecības nozari vismaz pirmajās pēckara desmitgadēs grūti nosaukt par nacionālu. Tuvāk sk.: DĀVIS BEITLERS. Latviešu kuģi un jūrnieki Rietumvalstīs varu krustpunktos: latviešu jūrniecības trimdā 1940.–1948. gadā. In: VALDA PĒTERSONE (galv. red.). Vēstures lūzumpunkti un robežšķirtnes arhīvu dokumentos: Latvijas Valsts vēstures arhīva zinātniskie lasījumi IV. [Rakstu krājums.] Rīga 2018, 178.–179. lpp.
- ⁵ Tuvāk sk., piem.: DĀVIS BEITLERS. Ieskats Graudu ģimenes rēderejas darbībā trimdā. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2017, Nr. 4, 112.–125. lpp.
- ⁶ Plašāk sk., piem.: DĀVIS BEITLERS. Latviešu jūrnieks tālos ceļos. In: ANITA FREIBERGA (red.). Latvijas Jūrniecības Gadagrāmata 2017. Rīga 2018, 422.–433. lpp.
- ⁷ Tuvāk sk.: DĀVIS BEITLERS. Latviešu profesionālās apvienības trimdā: jūrniecības nozares piemērs. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2018, Nr. 5, 81.–99. lpp.
- ⁸ Plašāk sk., piem.: DĀVIS BEITLERS. Latvijas kuģi otrpus “diķim” un doma par brīvu Latviju. In: ANITA FREIBERGA (red.). Latvijas Jūrniecības Gadagrāmata 2018. Rīga 2019, 388.–398. lpp.
- ⁹ Sk., piem.: EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture 1920–1940: Ārpolitika. II sēj. Stokholma 1984, 504. lpp.
- ¹⁰ Sk. Alfrēda Bilmaņa saraksti ar jūrniecības un diplomātiskajiem darbiniekiem. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 293-1-1931, 293-1-1946, 293-4-225 u. c.
- ¹¹ Sk., piem.: Kuģīpašnieka Jāņa Zalcmaņa vēstule A. Bilmanim. Stokholma, 08.01.1945. Ibidem, 293-1-1931, 5. lp.; Latvijas Saimniecisko Darbinieku Apvienības (LSDA) Kuģniecības sekcijas uzaicinājuma paraugs, 1951. Ibidem, 293-1-1454, 9. lp.; LSDA priekšsēdētāja J. Zalcmaņa vēstule Latvijas sūtnim Vašingtonā Jūlijam Feldmanam. Ņujorka, 23.05.1951. Ibidem, 12. lp.
- ¹² Sk., piem., latviešu jūrnieku saraksti ar Latvijas sūtniecību Vašingtonā. Ibidem, 293-1-1945, 293-1-1946.
- ¹³ Sk., piem.: A. S. [iespējams, AUGUSTS ŠMITS]. Latvijas kuģniecība agrāk un tagad. In: Latvju Vārds, 07.04.1948., 4. lpp.

- ¹⁴ Šajās norisēs centrālā figūra neapšaubāmi ir tāljūras kapteinis Imants Balodis (1924–2001), kurš 1988. gadā nodēvēts par Rietumvalstis pēdējo aktīvo latviešu jūrnīku – biežs viesis Latvijā, daudzu ceremoniju un sarīkojumu dalībnieks un goda viesis kā Rīgā, tā citviet Latvijā, uzturējis jo sirsnīgas attiecības arī ar savu dzimto pusi un pirmo skolu Kalnciemā. Pateicoties savām zināšanām un ilggadējai pieredzei Rietumvalstu jūrnīcības nozarē, Trešās atmodas gados I. Balodis Latvijā kļuva par nenoliedzamu autoritāti jūrnīcības lietās, uzsākdams aktīvu sadarbību gan ar Latvijas, gan Igaunijas jūrnīcības valsts un privātajām struktūrām: 1994. gadā, piemēram, līdzējis nodibināt sakarus ar Rietumiem kādam jaunam igauņu rēderim Pērnavā, pēc tam sešas nedēļas strādājis Latvijas Republikas Satiksmes ministrijas Jūrnīcības administrācijā, pētot Latvijas ostu problēmas, līdztekus tam piedalījies Latvijas Jūras akadēmijas pirmā izlaiduma Valsts eksaminācijas komisijas darbā... Un tā – gandrīz katru gadu 90. gadu pirmajā pusē un vidū.
- ¹⁵ Visbiežāk gan tas, saprotams, darīts vai nu pēc šo darbinieku aktīvās profesionālās darbības posma beigām, kad daudzzināmā persona atzīmēja kādu lielāku un apaļāku dzīves gadskārtu, vai arī cildināmajam darbiniekam aizejot aizsaulē.
- ¹⁶ Galvenokārt tie bija nelieli, publicistiski raksti par bijušās Latvijas Republikas tirdzniecības flotes kuģu, kā arī Latvijas Republikas pilsoņu īpašumā vēlāk nonākušu peldlīdzekļu nogrimšanu pasaules jūrās dažādu valstu dienestā (šādi raksti trimdā atkal un atkal parādījās vismaz līdz 70. gadu beigām), retāk – publikācijas par latviešu jūrnīku nodarbinātības problēmām Rietumvalstīs (raksturīgas trimdas sākumposmam līdz apmēram 50. gadu sākumam, kad aizvien vairāk latviešu jūrnīku uzsāka vai jau bija uzsākuši sekmīgu kāpienu pa karjeras kāpnēm mītnes valstu kuģniecības uzņēmumos vai dienestos un tālab šīs problēmas vairs nešķīta tik aktuālas – vismaz gana būtiskas, lai tām veltītu plašu uzmanību trimdas plašsaziņas jeb mediju vidē).
- ¹⁷ Aktīvie jūrnīki sabiedriskajai dzīvei līdz pat 60. gadu vidum varēja pievērsties reti, jo vairākumā gadījumu piederēja pie paaudzes, kas tobrīd vēl aktīvi brauca jūrā, bet braukšana jūrā nozīmēja ilgstošu prombūtni no mītnes zemes, tautiešu sabiedrības un krasta vispār, un tas liedza jūrnīkam nodarboties ar aktīvu sabiedrisko vai pētniecisko darbību.
- ¹⁸ Tie glabājas LJVA materiālu kopā Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja Latvijas kuģniecības vēstures nodaļas zinātniskajā arhīvā (turpmāk – RVKM LKVN ZA).
- ¹⁹ Trimdas presē, piemēram, vairākus visai saturīgus rakstus par jūrnīcības vēstures tēmām, īpaši pievērsties Otrā pasaules kara un trimdas posmam, publicējis kāds K. Arkliņš (sk., piem.: K. ARKLIŅŠ. Zemūdenes gremdē Latvijas kuģus: Latvijas kuģu gaitas Rietumu okeānos [I–III daļa]. In: Laiks, 19.07.1972., 8. lpp.; 22.07.1972., 26.07.1972., 8. lpp.), par šo autoru neko vairāk pagaidām nav izdevies noskaidrot. Vai tas ir kāda no mums zināmajiem trimdas jūrnīcības vēstures pētniekiem, isto vārdu maskējot aiz pseidonīma? Tāpat rodas jautājums, kas ir “S”, kurš “Laikā” 16 (!) rakstos (sākumraksts un 15 tā turpinājumi) publicējis izvērstu pētījumu (raksts noteikti nav tikai liecība vai atmiņstāsts) par motorkuģa “Hercogs Jēkabs” gaitām? (Sk.: S. Starp divām pasaulēm: Hercoga Jēkaba gaitas mūsu tirdzniecības flotē [I–XI daļa]. In: Laiks, 09.02.1972., 8. lpp.; 12.02.1972., 8. lpp.; 16.02.1972., 8. lpp.; 19.02.1972., 8. lpp.; 23.02.1972., 8. lpp.; 26.02.1972., 8. lpp.; 01.03.1972., 8. lpp.; 04.03.1972., 8. lpp.; 08.03.1972., 8. lpp.; 11.03.1972., 8. lpp.; 15.03.1972., 8. lpp.; 18.03.1972., 8. lpp.; 22.03.1972., 8. lpp.; 25.03.1972., 8. lpp.; 29.03.1972., 8. lpp.; 01.04.1972., 8. lpp.) Zināms vien tas, ka viņš dramatisko 1940. gada notikumu laikā bijis “Hercoga Jēkaba” apkalpes loceklis.
- ²⁰ Sk.: PAUL F. DAMBEKALN. Beyond the Horizons: the Story of our Family. Madison 1974; MANFRED ZICHMANIS. Brāļi Žebergi: personības, burinieki, tvaikoņi. Toronto 1986. Tas pats vācu valodā: MANFRED ZICHMANIS. Seeberg. Nachtrag zum Buch “Gebrüder Seeberg”. Toronto 1985.
- ²¹ Piem.: E. T. Dižens latviešu jūrnīcības sniegums. In: Brīvā Latvija, 16.03.1987., 2. lpp.
- ²² KĀRLIS KĻAVIŅŠ. Latvijas kuģu likteņi. In: EDGARS DUNSDORFS (galv. red.). Arhivs: raksti par latviskām problēmām. XI sējums: Zelts, tiesības. Melburna 1971, 127.–156. lpp.

- ²³ EDGARS ANDERSONS. Senie Kurzemieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. Stokholma 1970; EDGARS ANDERSONS. Tur plīvoja Kurzemes karogi. Ņujorka 1970.
- ²⁴ Tuvāk sk. bezautora rakstā “Latviešu jūrniekus pieminot” (2015) Rietumos mītošo latviešu veidotā portālā “kancele.lv”. Pieejams: <http://www.kancele.net/jurnieki.html> (skatīts 20.04.2017.). Iespējams, šis E. Andersona manuskripts glabājas Hūvera institūta arhīva Baltijas valstu kolekcijā Stenfordā (*Baltic States Collections at the Hoover Institution Archives*), kur nonākusi vismaz daļa vēsturnieka arhīva.
- ²⁵ EDGARS ANDERSONS. Divkosība draudzības maskā [II daļa]. In: Laiks, 30.08.1980., 8. lpp.; EDGARS ANDERSONS. Divkosība draudzības maskā [IV daļa]. In: Laiks, 06.09.1980., 8. lpp.; EDGARS ANDERSONS. Divkosība draudzības maskā [V daļa]. In: Laiks, 10.09.1980., 8. lpp.
- ²⁶ Piem.: EDGARS ANDERSONS. Baltijas valstu liktenis vēstures svaru kausos. In: Laiks, 01.06.1983., 3. lpp.
- ²⁷ No 1957. gada līdz savai nāvei 1989. gadā E. Andersons aktīvi sadarbojies gan ar ASV federālo valdību, gan Kalifornijas štata valdību kā konsultants vēstures jautājumos.
- ²⁸ Sk., piem.: HEINZ VON BASSI. Die Auswirkungen der deutschen Seeüberwachung auf den Seehandel Lettlands nach Ausbruch des Zweiten Weltkrieges. In: Marine-Rundschau 1977, No. 5, S. 242–245.
- ²⁹ Minēsim kaut vai pazīstamo šveiciešu militārvēsturnieku Jirgu Meisteru (sk., piem.: JÜRIG MEISTER. Was kostet die Freiheit? Die Schicksal der baltischen Staaten als Warnung. In: Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift 137, (December, 1971), No. 12, pp. 872–873; JÜRIG MEISTER. Den Lettiska flottan 1918–1941. In: Tidskrift i sjöväsendet (June 1974), No. 137, pp. 295–307 etc.).
- ³⁰ Sk.: A. Vai taps latviešu kuģniecības vēsture? In: Laiks, 24.09.1975., 3. lpp.
- ³¹ Pūliņi, Veides, Graudi u. c.
- ³² Voldemāra Ploša vēstule J. Bīrzem, Ņujorka, [ap 1968–1969]. RVKM LKVN arhīvs.
- ³³ Ibidem.
- ³⁴ Protams, atskaitot intereses trūkumu konkrēti par jūrniecības vēsturi, šis problēmas, īpaši avotu jautājums, bija gaužām raksturīgas visai trimdas historiogrāfiskajai videi un tās pētnieku pulkam.
- ³⁵ Trīs sējumi LJVA materiālu kopā bez uzskaites apzīmējuma.
- ³⁶ Piem.: ARVĪDS KĀRKLIŅŠ, HEINCS FON BASSI. Pirmais un pēdējais... Maiga un Ķegums. In: Laiks, 27.05.1981., 6. lpp.; ARVĪDS KĀRKLIŅŠ, HEINCS FON BASSI. Rekvīems Sarātovam. In: Laiks, 12.04.1980., 8. lpp.; ARVĪDS KĀRKLIŅŠ, HEINCS FON BASSI. Latviešu jūrnieku drāmas pasaules jūrās. In: Laiks, 07.01.1981., 4. lpp.
- ³⁷ Henrihs Liberts (1894–1969) un Arvalds Mārtiņš Kalniņš (1917–2006) Anglijā, Alvars Mastiņš (1905–1992) Vācijā, Kārlis Kalacis (1894–1971), Voldemārs Orle (1889–1970) un V. Štāls.
- ³⁸ Pagaidām trūkst ziņu, vai gaisā virmojuši jēlkādi nodomi līdzīgu – Latvijas jūrniecības vai vismaz tautsaimniecības vēstures materiāliem paredzētu – krātuvi izveidot citviet, piemēram, kādas lielākas organizācijas paspārnē, līdzīgi kā tas bija ar Biezaišu ģimenes veidoto Latviešu mūzikas krātuvi, kas kādu laiku darbojās kā Amerikas Latviešu apvienības struktūrvienība.
- ³⁹ LJVA Noteikumi (Statūti), pieņemti 27.11.1966. Kārdifā. RVKM LKVN ZA.
- ⁴⁰ A. Vai taps latviešu kuģniecības vēsture?
- ⁴¹ A[RVALDS] M[ĀRTIŅŠ] K[ALNIŅŠ]. Latvijas jūrniecības vēstures arhīva 10 gadi. In: Londonas Avīze, 17.12.1976., 3. lpp.
- ⁴² Sk., piem.: Jūrniecības muzejs. In: Jūrnies 1930, Nr. 12, 388.–389. lpp.
- ⁴³ Sk.: Jūrniecības muzeja biedrības draugiem un labvēļiem. In: Jūrnies 1934, Nr. 1, 36.–38. lpp.
- ⁴⁴ LJVA Noteikumi (Statūti). RVKM LKVN arhīvs.
- ⁴⁵ LJVA oficiālo biedru saraksts, sastādīts pēc 2001. gada, 1.–7. lpp. RVKM LKVN arhīvs.

- ⁴⁶ K. ARKLIŅŠ. Plāno Latvijas jūrniecības vēsturi: līdzstrādnieki visās pasaules malās. In: Laiks, 30.09.1978., 6. lpp.
- ⁴⁷ K[ALNIŅŠ], Latvijas jūrniecības vēstures archīva 10 gadi, 3. lpp.
- ⁴⁸ RVKM LKVN arhivs. Nolikums par LJVA struktūru, sastādīts 1966.27.XI Kārdifā (vēlāk papildināts), 1.–3. lp.
- ⁴⁹ KALNIŅŠ, Latvijas jūrniecības vēstures archīva 10 gadi. Saistībā ar šo konferenci sk. arī H. fon Bassi nolasītā referāta tekstu par Latvijas kara un tirdzniecības flotes likteni Otrā pasaules kara laikā: HEINZ VON BASSI. Das Schicksal der lettischen Kriegs- und Handelsflotte im Zweiten Weltkrieg. In: The Third Conference on Baltic Studies in Scandinavia. Vol. 1: History Section. Stockholm 1977, S. 212–219.
- ⁵⁰ Par to, ar kādu aizrautību un entuziasmu LJVA līdzstrādnieki gādāja par materiālu krājuma papildināšanu, liecina organizācijas darbinieku sarakste ar materiālu sniedzējiem (sk. LJVA materiālus RVKM LKVN ZA un arhīvā). Tā, piemēram, kādā vēstulē Lielbritānijas latviešu mācītājam, kurš ziņojis Arvaldam Kalniņam par nodomu apmeklēt kādu vecu latviešu jūrnieku, LJVA ģenerālsekretārs viņu stingri noinstruējis, kas ir tās ziņas un lietas, kas no vecā jūrnieka būtu visnoderīgākās Latvijas jūrniecības vēsturei: “*Jūs domājiet, ka viņa rīcībā ir Lloyds reģistri. Tas ir interesanti, bet esam tos jau izsījājuši [...]. Daudz interesantāk un lietderīgāk būtu, ja kungs Skapens varētu dot kādas personīgas atmiņas no saviem jūrnieka laikiem uz Latvijas kuģiem – to gaitas u.t.t.*” (Arvalda Kalniņa vēstule prāvestam R. Muzikam Londonā, Kārdifa, 06.09.1977. RVKM LKVN ZA, Ja 11, 136. lp.)
- ⁵¹ KALNIŅŠ, Latvijas jūrniecības vēstures archīva 10 gadi.
- ⁵² Respektīvi, kā arhīva vai muzeja materiāls – muzeālija.
- ⁵³ Kā ārkārtīgi stridīgas un tādēļ pētnieciski pašas interesantākās jāatzīmē LJVA pierakstītās kapteiņa Sergeja Bola atmiņas, kas sniedz Latvijas diplomātisko pārstāvniecību dokumentos atrodamajām ziņām pretēju versiju par daudzu notikumu gaitu un niansēm. Sk.: RVKM LKVN ZA, Ja 2 (materiāli par Friča Grauda rēdereju).
- ⁵⁴ Tuvāk sk.: ARNOLDS AIZSILNIEKS. Vai mums ir par daudz organizāciju? In: Latvju Ziņas, 25.08.1949.
- ⁵⁵ Četru bojāgājušo jūrnieku liķi netika atrasti.
- ⁵⁶ “Staburaga” vecskautu grupas vecākais.
- ⁵⁷ IMANTS BĒRZIŅŠ. Latviešu svētceļnieki Luingas salā. In: Brīvā Latvija, 26.06.1989., 4. lpp.
- ⁵⁸ A. Kalniņa vēstule Rolandam Blezūram, Kārdifa, 23.05.1983. RVKM LKVN ZA, Ja 11, 117. lp.
- ⁵⁹ IMANTS BĒRZIŅŠ. Skotijā lielā sirsnībā piemin latviešus. In: Laiks, 10.01.1987., 6. lpp.
- ⁶⁰ G. G. ARĀJS. Svētceļojums uz Luinga salu. In: Latvija Amerikā, 11.10.1986., 14. lpp.
- ⁶¹ Sk. Nikolaja Doičeva vēstuli LJVA vadītājam A. Kalniņam, Kroulija, 23.03.1985. RVKM LKVN ZA, Ja 11, 107. lp.
- ⁶² Sk. N. Doičeva saraksti ar ziedotājiem un sabiedriskajiem darbiniekiem un ziedotāju sarakstus. Ibidem, 16.–95., 107. lp.
- ⁶³ Lēmumi Straumēnos: ELJA Anglijas nodaļas 29. sapulcē pieņemtās rezolūcijas. In: Londonas Avīze, 02.12.1983., 3. lpp.; Latvijas likteņu izgaismošana. In: Londonas Avīze, 04.02.1984., [1.] lpp.; Luing's care impresses Latvians. In: The Oban Times, 14.07.1983., p. [1].
- ⁶⁴ Kuģa avārijas atcere. In: Laiks, 10.09.1986., 7. lpp.
- ⁶⁵ Sk., piem.: Divu tautu saderība. In: Brīvā Latvija, 13.10.1986., 4. lpp.; Moving ceremony on Luing as Latvians remember lost crewmen. In: The Oban Times, 18.09.1986., p. [1]; Moving ceremony in the Kirk at Kilchattan. In: The Sunday Post, 28.09.1986., p. 22; ARĀJS, Svētceļojums uz Luinga salu; BĒRZIŅŠ, Skotijā lielā sirsnībā piemin latviešus u. c.
- ⁶⁶ Latviešu apmeklējuma programma Luingas salā 3. jūnijā 1989. g. RVKM LKVN arhivs; Latvia's Debt To The Island Of Luing. In: The Sunday Post, 18.06.1989., p. [1].

- ⁶⁷ 1998. gada 13. septembra Luinga salas apmeklējuma un piemiņbrīža programiņa. RVKM LKVN arhivs.
- ⁶⁸ Par šo profesora E. Andersona darbības līniju galvenokārt sk.: ANDERSONS, Senie Kurzemieņi Amerikā un Tobāgo kolonizācija, 341.–348. lpp.
- ⁶⁹ *Ibidem*, 341.–342. lpp.
- ⁷⁰ ILZE BERNSONE. No Kārdifas uz Rīgu. In: ANITA FREIBERGA (red.). Latvijas Jūrnieceības Gadagrāmata 2012. Rīga 2013, 376. lpp.
- ⁷¹ LJVA oficiālo biedru saraksts, 6.–7. lpp. RVKM LKVN arhivs.
- ⁷² Sk., piem.: ARVIS POPE. Jūrnieceki, atsaucieties! In: Laiks, 15.03.1989., 8. lpp.
- ⁷³ Sk.: ARVIS POPE. Kā es nonācu pie jūrnieceības vēstures. In: Laiks, 25.05.1991., 6. lpp.
- ⁷⁴ M. B. Arvis Pope, LKF priekšsēža vietnieks, ASV. In: Laiks, 17.04.1991., 3. lpp.; M. B. Pitsburga (PA). In: Laiks, 22.05.1991., 2. lpp.
- ⁷⁵ Dāvja Beitlera intervija ar bijušo RVKM LKVN vadītāju Ilzi Bernsoni un Intu Kārklīņu Rīgā 30.03.2017.
- ⁷⁶ A. Kalniņa vēstule I. Bernsoni, Kārdifa, 12.1993. RVKM LKVN arhivs.
- ⁷⁷ BERNSONE, No Kārdifas uz Rīgu, 375. lpp.
- ⁷⁸ A. Kalniņa pavadvēstule sūtījumam, Kārdifa, 20.11.1991.; kā Latvijas institūciju puses pārstāvis un sūtījuma pieņēmējs parakstījis arī A. Pope. RVKM LKVN arhivs.
- ⁷⁹ I. Bernsones vēstule A. Kalniņam, Rīga, 17.12.1991.17.XII. RVKM LKVN arhivs.
- ⁸⁰ A. Kalniņa vēstule I. Bernsoni, Kārdifa, 27.12.1993. RVKM LKVN arhivs.
- ⁸¹ Akts par LJVA materiālu nodošanu RVKM LKVN un ieskaitīšanu nodaļas ZA ar šifru “Ja”; 20.06.1995., parakstījuši A. Kalniņš un I. Bernsone, vizējusi Klāra Radziņa. RVKM LKVN arhivs.
- ⁸² BERNSONE, No Kārdifas uz Rīgu, 378. lpp.
- ⁸³ Dāvja Beitlera intervija ar I. Bernsoni un I. Kārklīņu Rīgā 30.03.2017.
- ⁸⁴ ILZE BERNSONE (galv. red.). Latvijas jūrnieceības vēsture 1850–1950: enciklopēdija. Rīga 1998; ILZE BERNSONE (galv. red.). Latvijas jūrnieceības vēsture 1950–2000: enciklopēdija. Rīga 2003.

SUMMARY

The Latvian exile after the Second World War to the West in 1939–1945 brought there many Latvians of maritime professions and the history of this economical sector of Latvian state and people. These Latvians quite actively participated in the work of maintaining Latvian self-confidence in the exile, simultaneously safeguarding the historical memory of their profession and interests.

The Latvian historical maritime heritage was researched and popularized, first of all, by Latvian seamen – mainly the active and retired captains (Arvalds Kalniņš, Voldemārs Štāls, Alvars Mastiņš, Voldemārs Plošis, Imants Balodis and others); secondly, by the descendants of the Latvian seamen – they wrote books about family history (the main examples – “Beyond the Horizons: the Story of Our Family” (1974) by Paul F. Dambekaln, “Seeberg Brothers: Personalities, Sailing ships, Steamers” (1985) by Manfred Zichmanis and others); thirdly, by the professional historians and other academically trained and graduated humanities researchers (historian, Professor Edgar Andersons (articles about Latvian ships in the context of policy perpetuated by the Western powers – the United States of America and United Kingdom), lawyer Karlos (Kārlis) Kļaviņš (articles about

Latvian ships after the Second World War) and others. Baltic-German historian Heinz von Bassi and public activists of Latvian exile also contributed to this work.

Particularly notable is the organization “Latvian Maritime History Archives” (founded in 1966 in Cardiff, Wales) and its enthusiastic leader – General Secretary Arvalds Kalniņš. The statutes of the society determined that the society “is a voluntary association founded to further the interests of persons concerned in the subject of ships, seamen and history or shipping of the Latvian Nation within or without the State of Latvia. The purpose of the Society is to assemble in a group amateurs and professional historians who are interested in the study of Latvian maritime subjects.” In the active period (until about 1991), “Latvian Maritime History Archives” collected thousands of historical documents from various countries and continents. From 1990–1991 (when the exile-period in the Latvian history ended) to about 2012, all of the materials from “Latvian Maritime History Archives” and many private materials pertaining to the history of Latvian navigation gradually became a part of the Department of Latvian Navigation collections at the Museum of History of Riga and Navigation. At this time – the beginning of the 1990s – intellectual achievements of the aforementioned activities in exile became a part of the culture and economy in the renewed Republic of Latvia.